

УДК 316.6

Володимир МАРЧУК

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Білоцерківського національного аграрного університету,
м. Біла Церква, Україна
e-mail: markbc@ukr.net

Надія СТАДНІК

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Педагогічного інституту Київського університету
імені Бориса Грінченка, м. Київ, Україна
e-mail: n.stadnik@kubg.edu.ua

СУТНІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ

У статті розкрито сутнісні характеристики ціннісних орієнтацій студентів, що полягають у їх зумовленості особливостями суспільних відносин, орієнтацією на соціальні цінності та соціально схвалювану поведінку, вміннями самостійно ухвалювати рішення та нести відповідальність за їх наслідки. З'ясовано, що ціннісні орієнтації студента є структурним утворенням, яке містить сукупність взаємопов'язаних компонентів, зміст яких співвідноситься з певної сферою цілісної особистості (когнітивною, емоційно-ціннісною, діяльнісною) й передбачає становлення студента не лише як соціально розвинутої особистості, а й відповідального, висококваліфікованого майбутнього фахівця.

Ключові слова: ціннісні орієнтації студентів, соціальні норми, суспільні відносини, студенти, компоненти.

Система ціннісних орієнтацій становить собою важливий елемент ціннісного ставлення людини до навколишньої дійсності. Ціннісна орієнтація, це вибіркове ставлення людини до матеріальних і духовних цінностей, система установок такого ставлення, переконань, переваг, які впливають на поведінку індивіда.

Усі сфери суспільного буття (політична, економічна, культурна, соціальна) в умовах характерної для сьогодення нестабільності та багатоманітності виборів висувають перед людиною необхідність виявлення наявних проблем, адекватного реагування на них, ухвалення самостійних рішень у нестандартних ситуаціях і вміння нести за них відповідальність. Це зумовлює необхідність зміщення акцентів у виховному процесі на розвиток у молодого покоління, насамперед у студентів, самостійності, мобільності, етичних орієнтирів і соціокультурних цінностей, соціальної відповідальності.

А. Г. Александров, В. П. Анненков, А. М. Архангельський, О. О. Бандура, І. Д. Бех, Я. В. Боренько та інші, трактуючи їх як особливий мотив людських вчинків, систему відповідальних уявлень і ставлень, смисловий принцип регуляції поведінки індивіда.

У працях М. Євтуха, Г. Шевченко, О. Леонтьєва, ціннісні орієнтації особистості характери-

зується як такі, що виникають в результаті суспільної практики, ціннісні орієнтації тієї чи іншої епохи беруть участь у формуванні типу особистості, її поведінкових і ментальних навичок і у цій якості пронизують собою всю культуру, всі універсалії даної культури, акцентують на наявності в цій сфері суттєвих проблем, які очікують свого розв'язання, зокрема тих, що стосуються соціального становлення студентів, оволодіння ними соціальних норм і цінностей.

До вивчення особливостей формування ціннісних орієнтацій студентської молоді звертаються В. Анненков, В. Волкова, О. Гданська, Г. Єскіна, Т. Кадикова, С. Лапаєнко, В. Марчук, Н. Ткачова та інші. Різні аспекти ціннісних орієнтацій, визначення їх сутності, розкриття структури та характеристика їх змісту представлені в працях цих науковців.

Концептуалізація поняття «ціннісні орієнтації» доволі широка, що дає змогу, з одного боку, всебічно розкрити їх сутність, а з іншого – розглядати їх як певну характеристику особистості, що потребує уточнення та конкретизації.

Формування ціннісних орієнтацій тісно пов'язане з процесами соціалізації особистості. У соціологічному контексті цей феномен розглядається з позиції його регулювання соціальними нормами й реалізації шляхом запровадження форм соціально-

го контролю, усвідомлення відповідальними суб'єктами своєї соціальної ролі (Є. Пеньков). Як вольову якість особистості, що виявляється в її готовності до виконання обов'язків, які покладаються на неї суспільством, здатність відповідати за свої вчинки та вчинки інших людей, інтерпретують ціннісні орієнтації психологи (К. Муздибаєв). У педагогіці ціннісні орієнтації розуміються як моральна та етична категорія, що забезпечує здатність людини відповідати за свої вчинки, які вона здійснила на засадах вільного вибору (Л. Барановська, О. Кочерга, І. Кочетова).

Незважаючи на широке висвітлення проблеми ціннісних орієнтацій, вони й нині не втрачають своєї актуальності. Адже в умовах сьогодення посилюється увага до соціального становлення особистості, оволодіння нею соціальними нормами і цінностями, вміннями ухвалювати самостійні рішення і нести за них відповідальність не лише перед самим собою, а й перед соціумом. Однак звернення до реалій практики засвідчує, що вищі навчальні заклади в ситуації орієнтації на ринкову економіку прагнуть готувати професіоналів, які володіють певним обсягом теоретичних знань і практичних умінь, здатних виживати в реаліях сьогодення. При цьому процес навчання у ВНЗ «недостатньо спрямований на внутрішній світ людини, на формування духовно-моральної культури випускника, який усвідомлює свою особисту відповідальність перед суспільством» [4, с. 126].

З огляду на це, актуалізується необхідність не лише розкриття сутнісних ознак ціннісних орієнтацій, а й з'ясування особливостей їх вияву студентами.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури визначити основні характеристики ціннісних орієнтацій студентів, уточнити їх структуру та змістове наповнення стосовно студентів, з'ясувати значимість ціннісних орієнтацій у суспільному процесі.

Важливість ціннісних орієнтацій як якості, утворення, властивості особистості зумовлена тим, що вони виявляється в усіх сферах її життєдіяльності, постають критерієм оцінювання взаємодії з іншими членами соціуму, соціально зумовлені як характером суспільних відносин, так і місцем індивіда у системі цих відносин. Ціннісні орієнтації виникають тоді, коли поведінка людини має суспільне значення і регулюється прийнятими соціальними нормами. Однак регулювати поведінку людини можливо і необхідно лише тоді, коли вона володіє певною свободою дій, що передбачає здатність обирати власну лінію поведінки, самостійно визначати спрямованість своїх вчинків [2, 18].

Згідно з педагогічними визначеннями, ціннісні орієнтації означають усвідомлення індивідом, соціальною групою, класом, народом свого обов'язку перед суспільством, людством, розуміння в світлі цього обов'язку змісту та значення своїх учинків, діяльності, узгодження їх з обов'язком і завданнями, які виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку.

Ціннісні орієнтації лежать в основі світогляду людини, її моральних, політичних, естетичних переконань і смаків, визначають її поведінку. Враховуючи таку їх значимість для поведінки людини, ціннісні орієнтації визначаються ще як важливі елементи внутрішньої структури особистості, закріплені життєвим досвідом індивіда, усією сукупністю його переживань, відмежовуючи значиме, суттєве для даної людини від незначимого, несуттєвого. Сформовані ціннісні орієнтації – це свого роду "вісь" свідомості, яка забезпечує усталеність людини і проявляється у певному типі її поведінки, в інтересах, потребах, переконаннях [8, 175–177].

Як утілення істинного, найглибшого і принципового ставлення людини до життя розуміє відповідальність С. Рубінштейн. На його погляд, ціннісні орієнтації – це не тільки усвідомлення всіх наслідків уже зробленого, а й відповідальність за все втрачене, адже кожна реалізована дія є незворотною [6, 146].

Таким чином впливає, що ціннісні орієнтації не є даниною формальному обов'язку, дотриманням раз і назавжди прийнятих правил. Вони забезпечують спроможність особистості в процесі життєдіяльності бачити, визначати, висувати проблеми, вчасно їх усвідомлювати й ухвалювати відповідні рішення. Ціннісні орієнтації особистості передбачають не лише реалізацію певних дій, а й прогнозування можливих вчинків та їх наслідків.

У науковій літературі виділяються розвинені, стійкі, несуперечливі ціннісні орієнтації і нерозвинені, нестійкі, суперечливі. Перший тип ціннісних орієнтацій – це ознака зрілості людини, показник її соціальності, це – призма сприймання не лише зовнішнього, але і внутрішнього світу індивіда, що зумовлює зв'язок між свідомістю і самосвідомістю, психологічна основа для вирішення як в індивідуальному, так і у загальносуспільному відношенні питання про сенс життя, завдячуючи якому відбувається інтеграція сукупності ціннісних орієнтацій у дещо цілісне і своєрідне, характерне саме для даної особистості.

На думку О. Соколової, сутність ціннісних орієнтацій полягає в тому, що вони забезпечують «не бачення суб'єктом самого себе та усвідомлення власного „Я” і не саморозкриття та самозавершення свідомості в самосвідомості, а реальне

життя і діяльність, практичну зміну зовнішнього світу, усвідомлення вимог суспільства до людини, свого суспільного обов'язку та сенсу життя, відповідальності за доручену справу перед групою, суспільством» [7, 45].

На важливості формування ціннісних орієнтацій особистості як практичної доцільності детермінованих суспільством форм взаємин між людьми акцентує у визначенні ціннісних орієнтацій Л. Архангельський. На його думку, щоб ціннісні орієнтації або цінність були прийняті індивідуальною свідомістю, вони мають бути усвідомлені суб'єктом поведінки, стати внутрішнім переконанням, злитися з волею, тобто стати внутрішньою основою свободи вибору вчинку [2, 72-73]. Адже ціннісні орієнтації і цінності моралі, як регламентуючої системи, мають характер універсальності; вони значно ширші й позначаються не лише на міжгрупових відносинах, а й стосуються більш широких їх різновидів. Адже ціннісні орієнтації – це переважно сфера особистісно-суспільних відносин, у ній суспільні інтереси доводяться до кожного у формі вимог до поведінки окремих індивідів та уявляються як їхні власні. Загалом ціннісні орієнтації спрямовані на забезпечення гуманних основ для розвитку кожного індивіда.

Ціннісна свідомість людини творить власний світ емоційних переживань, ціннісних образів тощо. У ціннісній формі людина не об'єктивує, а суб'єктивує навколишню реальність, наділяючи її людськими смислами, саме тому «... цінністю є лише те, що усвідомлюється, переживається як цінність. Світ цінностей – це світ саме практичної діяльності» [1, 94].

Цінності розглядаються вченими з позицій діяльнісного аспекту і визначаються як структурний елемент діяльності людини і як об'єктивна значимість явищ, ідей, емоцій, речей, що зумовлена потребами й інтересами соціального суб'єкта, тобто цінністю є не тільки наше ставлення до об'єктивних речей, а й предмет, який знаходить потреба для свого задоволення. Оскільки цінності – явище соціальне, то важливими характеристиками їх виділяються об'єктивна значущість і суб'єктивна норма, а критерії ціннісного вибору є завжди відносними в силу того, що вони зумовлюються емоціями та історичними обставинами.

Виступаючи як цінність і як оцінка, емоції включаються у дві різні системи відношень. Перша – це відношення суб'єкта діяльності до її мети, до обставин, що допомагають або ж заважають її досягнення, і друга – відношення людини до самої діяльності. Якщо емоції у ролі оцінки виступають як регулятори діяльності (О. М. Леонтьєв), тобто виконують у даному випадку регулюючу функ-

цію, то як самостійна цінність вони стають «одним із мотивів діяльності» (В. І. Додонов).

Через емоційну сферу людини проявляється також діалектичний зв'язок ціннісних орієнтацій з потребами. Якщо будь-який об'єкт, що являє у даний момент певну цінність для суб'єкта, багаторазово сприймається суб'єктом і дана цінність постійно є об'єктом емоційного переживання, то вона згодом трансформується у настійну потребу людини.

Цей процес проходить декілька етапів, зокрема, по-перше, певний об'єкт, явище викликають у індивіда тимчасове позитивне емоційне переживання; по-друге, пережите позитивне емоційне відношення до даного об'єкта поступово закріплюється у пам'яті людини і починає відтворюватися відповідними стимулами навіть поза тими ситуаціями, які сприяли позитивним емоційним переживанням, незалежно від них; і по-третє, об'єкт, явище стають цінністю для людини внаслідок виникнення потреби у них, яка й спонукає до певного виду діяльності.

Соціальна відповідальність студента – це стійка диспозиційна стратегія соціальної поведінки особистості, що базується на переконанні в об'єктивній необхідності відносин взаємної залежності членів суспільства і проявляється у свідомому настановленні на активне освоєння потенційних ролей, активне виконання актуальних соціальних ролей на основі співвідношення своїх дій і їх наслідків з термінальними цінностями суспільства і нормами, а також в готовності відповідати за отриманий результат [5, 21].

Доволі ґрунтовне визначення сутності ціннісних орієнтацій подає А. Александров. На його погляд, у найбільш загальному розумінні ціннісні орієнтації слід розглядати як одні із проявів зв'язку та взаємної залежності особистості та суспільства, як співвідношення, що виявляється у мірі відповідності суб'єктивної, людської активності характеру суспільних вимог, а також у певному оцінюванні цієї активності та застосуванні санкцій з боку суспільства [1, 5]. При цьому стверджується, що ціннісні орієнтації є віддзеркаленням всієї багатоманітності соціальних відносин у суспільстві.

Вивчаючи особливості формування ціннісних орієнтацій студентів, А. Гулевська та В. Максимов пропонують розрізняти в їх структурі такі взаємопов'язані компоненти: когнітивний (система засвоєних особистістю знань про соціальну відповідальність, сутність прав та обов'язків, про норми і правила поведінки людини в соціумі, способи регулювання відносин між індивідом та суспільством) мотиваційний (мотиви соціально відповідально

поведінки, моральні орієнтації у реалізації відповідальних вчинків, прагнення свідомо регулювати свою діяльність у соціально-професійній спільноті); діяльнісний (готовність особистості здійснювати свідомий вибір певної лінії поведінки, утворювати рішення, оцінювати їх наслідки, визначати необхідні обмеження в поведінці на засадах сформованого світогляду та розвиненої самоświadомості) [4, 34]. За кожним з названих компонентів закріплено відповідні функції, а саме: когнітивний компонент – сенсотворна функція (ціннісні настановлення та орієнтації); мотиваційний компонент – нормативно-регулююча функція (особистісне ставлення до відповідальності, прийняття її); діяльнісний компонент – перетворююча функція (перетворення наявних знань у переконання, систему поглядів на навколишній

світ, саму себе та своє місце в цьому світі, відповідальний характер дій) [4, с. 35].

З'ясовано, що ціннісні орієнтації студентів є структурним утворенням, що містить сукупність взаємопов'язаних компонентів. Зміст кожного компоненту співвідноситься з певною сферою цілісної особистості (когнітивною, емоційно-ціннісною, діяльнісною) й передбачає становлення студента не лише як соціально розвиненої особистості, а й відповідального, висококваліфікованого майбутнього фахівця.

Разом із тим, проблема формування у студентів ціннісних орієнтацій не є вичерпаною, потребує ґрунтовного осмислення, зокрема щодо визначення характеристик, видів ціннісних орієнтацій, а також особливостей їх виховання у студентської молоді.

Список використаних джерел

1. Александров А. Г. Загальнолюдські цінності – в педагогічні вузи / А. Г. Александров, Д. Г. Григор'єва // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 9. – 167с.
2. Архангельский Л. М. Природа нравственных норм и диалектика их развития / Л. М. Архангельский // Вопросы философии. – 1978. – № 3. – С. 72-79.
3. Горак Г. І. Духовні основи суспільного буття / Г. І. Горак. – К.: Либідь, 1993. – 500с.
4. Гулевская А. Ф. Педагогические условия формирования социальной ответственности студентов экономических специальностей: [монография] / А. Ф. Гулевская, В. П. Максимов. – Южно-Сахалинск: Изд-во СахГУ, 2012. – 208 с.
5. Иванов М. Г. Социальная ответственность студентов как аспект социального воспитания / М. Г. Иванов // Гаудеамус. – 2008. – № 13. – С. 120–131.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн: В 2-х т. – М.: Педагогика, 1989. – Т.1. – 488 с.
7. Соколова Е. Т. Проективные методы исследования личности / Е. Т. Соколова. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 174 с.
8. Стадник Н. В. Взаємозв'язки ціннісних орієнтацій і соціального середовища / Н. В. Стадник, В. В. Марчук // Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації: [зб. наук. праць]. – Переяслав-Хмельницький. – 2016. – Вип. 18. – С. 175–177.

References

1. Aleksandrov, A.H. (1992). *Zahal'nolyuds'ki tsinnosti – v pedahohichni vuzy* [Human values in pedagogical universities]. *Filosofs'ka i sotsiologichna dumka – Philosophical and sociological thought*, 9, 167 [in Ukrainian].
2. Arhangel'skiy, L.M. (1978). *Priroda нравstvennyh norm i dialektika ih razvitiya* [The nature of moral norms and the dialectics of their development]. *Voprosy filosofii – Questions of Philosophy*, 3, 72-79 [in Russian].
3. Horak, H.I. (1993). *Dukhovni osnovy suspil'noho buttya* [The spiritual foundations of social being]. Kyiv: Lybid', 500 [in Ukrainian].
4. Gulevskaja, A.F., Maksimov V.P. (2012). *Pedagogicheskie uslovija formirovaniya social'noj otvetstvennosti studentov jekonomicheskikh special'nostej* [Pedagogical conditions of formation of social responsibility of students of economic specialties]. *Juzhno-Sahalińsk: Izd-vo SahGU* [in Russian].
5. Ivanov, M.G. (2008). *Social'naja otvetstvennost' studentov kak aspekt social'nogo vospitanija* [Social responsibility of students as an aspect of social upbringing]. *Gaudeamus*, 13, 120-131 [in Russian].
6. Rubinshtejn, S.L. (1989). *Osnovy obshhej psihologii* [Fundamentals of general psychology]. (Vols. 1-2). Moscow: Pedagogy [in Russian].
7. Sokolova, E.T. (1980). *Proektivnye metody issledovaniya lichnosti* [Projective methods of personality research]. Moscow: Izd-vo MGU [in Russian].
8. Stadnik, N.V., Marchuk, V.V. (2016). *Vzayemozvyazky tsinnisnykh oriyentatsiy i sotsial'noho seredovishcha* [Interrelationships between value orientations and social environment]. *Tendentsiyi ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsiyi – Trends and Prospects for the Development of Science and Education in a Globalizing Environment: Materials of the XIII International Scientific and Practical Internet Conference (Volm. 18)*, (pp. 175-177). *Perelyaslav-Khmel'nyts'kyu* Retrieved from <http://confscience.webnode.ru> [in Ukrainian].

Марчук В. В., Стадник Н. В. Суцностные характеристики ценностных ориентаций студентов

В статье раскрыты суцностные характеристики ценностных ориентаций студентов, которые предусматривают их обусловленность особенностями социальных отношений, ориентацией на социальные ценности и социально поощряемое поведение, умений самостоятельно принимать решения и нести ответственность за их последствия. Установлено, что ценностные ориентации студента являются структурным образованием, которое включает совокупность взаимосвязанных компонентов,

содержание которых соотносится с определенной сферой целостной личности (когнитивной, эмоционально-ценностной, деятельностной) и предусматривает становление студента не только как социально развитой личности, но и ответственного, высококвалифицированного будущего специалиста.

Ключевые слова: ценностные ориентации студентов, социальные нормы, общественные отношения, студенты, компоненты.

Marchuk V., Stadnik N. Essence characteristics of the students' value orientations

The article deals with the context descriptions of the students' value orientations, that consist in its conditionality by the features of public relations, orientation on social values and socially approved behavior, abilities to make decision independently and bear responsibility for its consequences. It is found out, that students' value orientations are structural formation, that contains totality of components, maintenance of that is correlated with certain spheres of integral personality (cognitive, emotionally-valued, activity) and envisages becoming of student not only as the socially developed personality but also as responsible, highly qualified future specialist. It is known, that insufficient in the light of modern presentations is understanding of consciousness as to the product of matter development, function of brain, generation of the society. More expedient to count consciousness as a goal result in the individual of heterogeneous determination is a combination of natural and society beginning which need balancing of own co-operation. Pressure of external circumstances of that environment which a man belongs to is traced in this process. In turn, within the framework of people society frame functioning is an environment with which it regulates the mutual relations.

Key words: students' value orientations, social norms, public relations, students, components.

Стаття надійшла до редколегії 26.01.201

УДК 374.7:342.733](477)

Наталія МАХИНЯ

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси, Україна

e-mail: natalymakhynia@gmail.com

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАКОНОДАВЧОГО СУПРОВОДУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню та аналізу сучасних нормативно-правових важелів урегулювання системи освіти дорослих в Україні. Проаналізовані попередні документи та концепції, їхній вплив на формування зміни освітньої правової парадигми в галузі освіти дорослих, та шляхи представлення останньої у прийнятому законі «Про освіту». Автор аналізує можливості укладення нормативно-правових відносин у системі освіти дорослих та перспективи їхнього розвитку при створенні закону України «Про освіту дорослих». Розглянуті загально прийняті терміни, що увійшли до офіційного вжитку наукового та суспільного загалу завдяки представленню в законодавчій базі країни.

Ключові слова: освіта дорослих, нормативно-правова база, освіта упродовж життя, підвищення кваліфікації, формальна освіта, неформальна освіта, інформальна освіта.

Освіта дорослих – галузь, яка виокремилася в системі освіти не так давно, а саме в середині ХХ століття, і набула своєї актуальності в останні десятиліття. Людина третього тисячоліття має постійно набувати нових компетенцій, тобто має вчитися і перенавчатися, щоб залишатися конкурентоспроможною на ринку праці і соціально активною у суспільному житті. Тому андрагогіка, як прийнято називати науку про освіту дорослих в середовищі науковців, теоретиків і практиків, є невід'ємною частиною поняття неперервної освіти.

Оскільки освіта дорослих як явище набула актуальності лише останнім часом, у багатьох країнах відсутні специфічні або й ключові законо-

давчі акти, які б супроводжували навчання особи упродовж життя – за традицією влада опікується здебільшого шкільною або вищою освітою, тоді як андрагогіка часто залишається поза межами правового поля. Постає проблема відсутності або недостатності нормативно-правового супроводу відносин у межах галузі.

Питаннями освіти дорослих переймаються багато сучасних науковців, як вітчизняних, так закордонних. Серед українських дослідників особливу увагу вивченню різних аспектів освіти дорослих присвячені наукові розвідки Т. Десятова, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, В. Кременя, О. Огієнко, Л. Сисоевої, Л. Сіраєвої, С. Архипової, І. Зязюна